

УДК 69.003: 658.157: 330.33.01

Ріжок Іван Михайлович

Аспірант кафедри менеджменту в будівництві

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗМІН ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ПРИ ОЦІНЦІ ЙОГО ЗДАТНОСТІ ДО ПРОДОВЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ

***Анотація.** Досліджено питання управління фінансовою стратегією підприємства як одного з напрямів подолання кризового стану. Проаналізовано вплив економічної кризи в країні на фінанси підприємств; розглянуто етапи відновлення нормальної діяльності підприємства, а саме: аналіз фінансового стану підприємства, усунення неплатоспроможності, забезпечення фінансової рівноваги в тривалому періоді. На основі проведеного дослідження виявлено недоліки наявних методик аналізу фінансового стану, визначено проблемні аспекти застосування зарубіжних методів оцінки ризику банкрутства на вітчизняних підприємствах та надано ряд рекомендацій щодо підвищення ефективності управління фінансовою стратегією підприємства в умовах кризи.*

Ключові слова: фінансова стратегія підприємства; економічна криза; банкрутство; кризовий стан підприємства

***Аннотация.** Исследован вопрос управления финансовой стратегией предприятия как одного из направлений преодоления кризисного состояния. Проанализировано влияние экономического кризиса в стране на финансы предприятий; рассмотрены этапы восстановления нормальной деятельности предприятия, а именно: анализ финансового состояния предприятия, устранение неплатежеспособности, обеспечение финансового равновесия на длительный период. На основе проведенного исследования выявлены недостатки существующих методик анализа финансового состояния. Определены проблемные аспекты применения зарубежных методов оценки риска банкротства на отечественных предприятиях и дан ряд рекомендаций по повышению эффективности управления финансовой стратегией предприятия в условиях кризиса.*

Ключевые слова: финансовая стратегия предприятия; экономический кризис; банкротство; кризисное состояние предприятия

***Abstract.** The article investigates the management of the financial strategy of the company as one of the areas to overcome the crisis. The author analyzes the impact of the economic crisis in the country on finance of companies, the stages of the restoration of normal functioning of the company, namely, analysis of the financial condition of the company, eliminating the insolvency, financial balance in the long run. On the basis of the study authors identified shortcomings of existing methods of financial analysis, identified aspects of foreign methods to assess the risk of bankruptcy for domestic enterprises and provided a number of recommendations to improve the efficiency of financial strategy management of company in a crisis.*

Keywords: financial strategy of the company; the economic crisis; bankruptcy; crisis performance of the enterprise

Постановка проблеми

За умов прогнозованої економічної кризи в Україні зростає ймовірність потрапляння підприємств у складну фінансову ситуацію, що в свою чергу може призвести до банкрутства. Питання виходу підприємства з кризи за рахунок здійснення виваженої та економічно раціональної

політики управління фінансовою стратегією стає досить актуальним і викликає інтерес як серед теоретиків, так і серед практиків, які займаються пошуком оптимальних рішень щодо забезпечення ефективної роботи підприємств. Правильне управління фінансовою стратегією є основним інструментом забезпечення фінансової стійкості підприємства. Саме детальний аналіз етапів

відновлення нормальної діяльності підприємства в умовах кризи дозволяє вирішити ряд проблем, які постають перед суб'єктами господарювання та повною мірою забезпечити теоретичне підґрунтя для ефективного управління фінансовою стратегією підприємства в кризовій ситуації. Таким чином, необхідність дослідження даної проблеми обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у дослідження фінансових стратегій зробили такі іноземні та вітчизняні вчені як А.П. Наливайко [1], В.П. Савчук [2], Г.Д. Веретенникова [3], А.Г. Семенов [4], А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд [5], І.А. Бланк [6]. Дослідженням виведення підприємства з кризового стану займалися Є.О. Григоренко [7], О.В. Коваленко [8], Э.М. Коротков [9], О.О. Шапунова [10], З.Є. Шершньова [11]. Разом з тим слід зазначити недостатність теоретичних напрацювань щодо розкриття сутності та особливостей управління системою запобігання банкрутству будівельних підприємств. Зокрема, в літературних джерелах є розбіжності тлумачення основних понять, що розкривають зміст управління системою запобігання банкрутству підприємств, систематизації причин та ризиків банкрутства, а також недостатньо розкриті питання управління економічними ризиками, які спричиняють банкрутство підприємств.

Мета статті

Основною метою статті є дослідження особливостей управління фінансовою стратегією підприємства в умовах кризи, як одного з напрямків подолання кризового стану та надання рекомендацій щодо забезпечення максимальної ефективності процесу виведення вітчизняних підприємств з кризи.

Виклад основного матеріалу

У сучасній економіці ефективність діяльності підприємства значною мірою визначається її фінансовою стратегією, яка багато в чому обумовлює інші функціональні стратегії і відіграє важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємства, забезпеченні ефективного залучення та використання його фінансових ресурсів, координації їх потоків, що в кінцевому рахунку забезпечує зростання ринкової вартості підприємства та добробуту його власників.

Інститут банкрутства визначається невід'ємною частиною ринкового господарства. За стабільних економічних умов він є могутнім стимулом ефективної роботи підприємств усіх форм власності, гарантуючи одночасно економічні інтереси кредиторів, а також держави, як загального

регулятора ринку. На нормальні умови функціонування підприємств протягом останніх років суттєво вплинула світова економічна криза, що зумовило необхідність пристосовуватись до існуючої реальності з метою утриматися на ринку та продовжувати свою діяльність. Прагнення зберегти фінансову стабільність і платоспроможність об'єктивно пов'язане із пошуком ефективних напрямів підвищення прибутковості та доходності, оскільки тенденція зниження абсолютної суми прибутку відслідковується майже в усіх сферах економіки. Це призводить до збільшення кількості збиткових, неплатоспроможних підприємств із нестійкою фінансовою стабільністю. Антикризові заходи потребують розширеного і поглибленого спостереження за станом діяльності підприємства, ідентифікації таких негативних явищ, як спад обсягів виробництва, зниження якості та конкурентоспроможності продукції, коливання обсягів продажу.

Банкрутство – категорія міждисциплінарного вживання юридично-правової, макро- та мікроекономічної сфери. Різномасштабність категорії банкрутства проявляється за допомогою вертикального підходу до аналізу, що дозволяє виділити кілька рівнів і підрівнів прояву досліджуваного поняття, а також їхній логічний взаємозв'язок. Поняття «банкрутство» як економічна категорія має дворівневу структуру прояву: перший рівень, макроекономічний, пов'язаний зі структурною перебудовою економіки загалом і є результатом процесів, які відбуваються на другому (мікро) рівні, де об'єктом дослідження виступає окреме підприємство. Мікрорівень включає два аспекти тлумачення банкрутства: фінансовий і юридичний, котрі підпорядковані певним цілям, виявляються в різних формах і базуються на різних критеріях банкрутства. Фінансовий аспект банкрутства базується на критерії неоплатності, а юридичний – на критерії неплатоспроможності.

Досвід світової науки та практики неможливо опрацювати без урахування базового аспекту, а саме: вивчення першопричин неспроможності (банкрутства). Значна їх кількість потребує упорядкування та класифікації в контексті вітчизняних умов макро- і мікроекономічного характеру [8].

У сучасних ринкових умовах господарювання України з таким явищем, як «**банкрутство**» може зіткнутися кожне підприємство. Прямим шляхом до банкрутства є нестійкий фінансовий стан підприємств і неплатоспроможність, а існуючі економічні проблеми державного рівня тільки посилюють ці складності. Однак, разом з тим, процеси ліквідації та реорганізації підприємств з причини банкрутства є закономірним джерелом

розвитку державної, економічної, суспільної та господарської сфер життєдіяльності, адже вони стають стимулом до вдосконалення діяльності або до зникнення неефективних форм господарювання і появи на їх місці більш перспективних.

Взагалі, поняття “банкрутство” походить від *італійських слів “banco” і “rotto”*, що в перекладі означає “зламана лавка”. У дослівному розумінні банкрутство означає відмову громадянина або фірми сплачувати за власним борговим зобов’язанням через брак коштів. Асоціативно це пов’язують більшою мірою з фінансовими установами, банками. Однак, в умовах ринку банкрутом може виявитися будь-яка виробнича система [4, с. 33].

Насамперед слід підкреслити, що українське законодавство пов’язує сутність банкрутства підприємства з його неплатоспроможністю, подолати яку можливо тільки шляхом ліквідаційної процедури. Визначення, наведене в законодавстві, є найбільш правильним серед перелічених. Незважаючи на те, що більшість дослідників пов’язують банкрутство з юридично визнаною неплатоспроможністю підприємства, не всі погоджуються з твердженням щодо необхідності проведення єдиної можливої ліквідаційної процедури, а тому неправильно встановлюють значення банкрутства і не надають шансів продовження діяльності для тих підприємств, які

насправді мають можливість подолати фінансову кризу.

Банкрутство як спосіб відходу від зобов’язань не є чимось винятковим у світовій практиці. Застосування навмисного банкрутства з метою переділу власності, навпаки, стало однією з характерних особливостей інституту неспроможності і в умовах перехідної економіки.

На рис. 1 наведено схему класифікації видів банкрутств залежно від факторів, що їх характеризують.

Таким чином, можна дійти висновку, що вид банкрутства безпосередньо залежить від істинної причини його виникнення, від факторів, що вплинули на його початок, перебіг і кінцевий результат, і відповідно до цього й ідентифікується той чи інший вид банкрутства.

Особливої уваги потребує детальне вивчення *причин виникнення банкрутства*, що у свою чергу, допомогло б у розробці конкретних шляхів запобігання банкрутства. Усі автори, які розглядали питання банкрутства підприємств, поділяють фактори (причини) виникнення банкрутства на *внутрішні (ендогенні)*, виникнення та інтенсивність прояву яких залежить від діяльності підприємства; *зовнішні (екзогенні)*, виникнення та інтенсивність прояву яких не залежить від діяльності суб’єкта підприємництва, обумовлюється станом зовнішнього оточення (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація факторів, що спричиняють виникнення банкрутства

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
- <i>економічні</i> (темпи інфляції, ставки податків і банківських кредитів, курси валют, рівень доходів населення та ін.); - <i>політичні</i>, зумовлені діями та намірами центральної та місцевої влади, їх ставленням до різних секторів економіки, регіонам країни та формами власності, наявністю різних груп впливу в органах державного та господарського управління; - <i>ринкові</i> (тенденції зміни демографічної ситуації, життєві цикли виробів, рівень конкуренції тощо); - <i>технологічні</i>, зумовлені впливом на економіку науково-технологічного прогресу; - <i>соціокультурні</i>, що охоплюють такі явища і процеси, як домінуючі в суспільстві звичаї і традиції, ставлення людей до роботи, рівень добробуту, рівень освіти населення, ставлення до приватного бізнесу та можливості самостійної підприємницької діяльності; - <i>міжнародні</i>, пов’язані з глобалізацією економіки, діяльністю транснаціональних компаній, економічних і військово-політичних об’єднань	- <i>управлінські</i> – низька кваліфікація управлінського персоналу; організаційні недоліки при створенні суб’єкта підприємницької діяльності; - <i>маркетингові</i> – самозаспокоєність і відсутність довгострокової концепції розвитку; - <i>фінансові</i> – відсутність власного капіталу; - <i>інвестиційні</i> – неефективна виробничо-комерційна та інвестиційна діяльність; - <i>виробничі</i> – низький рівень використовуваної техніки, технології та організації виробництва; неефективне використання ресурсів; - <i>інноваційні</i> – нераціональний розподіл прибутку

Схема 1. Класифікація видів банкрутств залежно від факторів, що їх характеризують

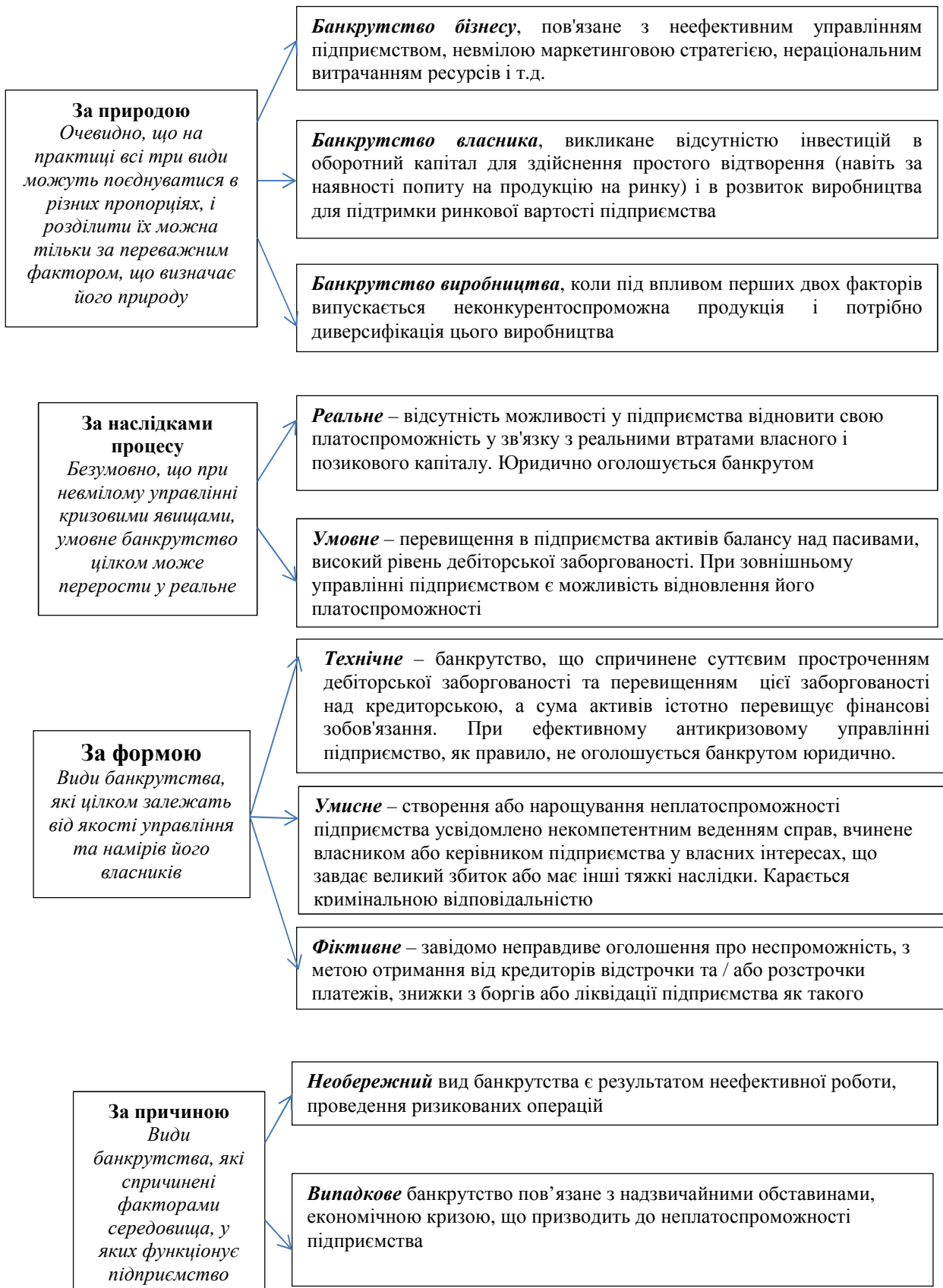

Рис. 1

Зовнішні фактори є найбільш небезпечними у зв'язку з тим, що можливості здійснення впливу на них мінімальні, а наслідки їх реалізації можуть бути руйнівними. У той же час внутрішні фактори ризику настання банкрутства, зумовлені помилковими діями менеджменту і, як показує практика країн з розвинутою ринковою економікою, є причинами до 80% випадків економічної неспроможності компаній. Всі чинники, як зовнішні так і внутрішні, та всі види банкрутства за умови недостатнього вжиття заходів виходу із кризового стану спричиняють реальне банкрутство підприємства, яке призводить до застосування арбітражним судом ліквідаційної процедури. Отож існує тісний взаємозв'язок між наявними чинниками та видами банкрутства [9].

Санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді [7]. Тобто санація – це сукупність усіх можливих заходів, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення. Таке визначення вважається найбільш узагальнюючим, оскільки враховує всі можливі аспекти санації.

Важливу роль у процесі санації відіграють заходи мобілізації та використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємств. Джерелами фінансування санації можуть бути власні ресурси і кошти, надані власниками та іншими особами, а також залучені кошти на умовах позики або на умовах власності; на поворотній або безповоротній основі.

Мета фінансової санації, як правило, полягає у покритті поточних збитків та усуненні причин їхнього виникнення, поновленні або збереженні ліквідності та платоспроможності підприємств, скороченні всіх видів заборгованості, поліпшенні структури оборотного капіталу та формуванні фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Вітчизняна практика застосування інституту банкрутства свідчить, що процедури санації та реструктуризації застосовуються дуже рідко і не завжди мають позитивні наслідки; також можна відмітити недостатнє застосування мирової угоди при вирішенні справ про банкрутство (табл. 2).

Про неефективність процедури банкрутства в Україні свідчать також такі цифри: тільки 9% справ про банкрутство закінчується відновленням платоспроможності (у порівнянні з 60-85% у розвинутих країнах); лише 9% вимог кредиторів вдається повернути (в країнах Східної Європи і навіть Середньої Азії – 31%). При цьому в Україні на супроводження справи про банкрутство уходить близько 42% бізнесу, в той час як у більшості країн – не більш 13%. [8]

Більшість із цих справ закінчуються ліквідацією підприємств-боржників, яка стала однією із основних сфер діяльності «тіньового бізнесу» і лише приблизно 2,5% справ закінчилися відновленням платоспроможності підприємства.

На сьогодні існує велика кількість моделей оцінки ймовірності банкрутства підприємств, кожна з яких, безумовно, має свої сильні й слабкі сторони. Найбільш повною, на наш погляд, є класифікація наявних моделей в рамках штучного інтелекту, статистичного і теоретичного підходів [1]. Моделі оцінки ймовірності банкрутства підприємств можуть розрізнятися залежно від:

- 1) математичного апарату, що використовується;
- 2) вихідних даних;
- 3) критерію ймовірності банкрутства, що лежить в основі класифікації підприємств;
- 4) передумов, на яких ґрунтується модель, та інших ознак.

Аналіз ймовірності банкрутства підприємства може здійснюватися на основі як неформалізованих, так і формалізованих моделей. *Неформалізовані моделі прогнозування банкрутства* ґрунтуються на фундаментальному підході, який передбачає при визначенні ймовірності оголошення підприємства-об'єкта дослідження банкрутом, з урахуванням максимальної кількості факторів шляхом обробки фінансової та бухгалтерської інформації.

Таблиця 2

Дані про розгляд господарськими судами справ про банкрутство*

	Кількість справ в яких вводилась процедура санації	Кількість справ в яких затверджено звіт управляючого санацією	Кількість мирових угод, затверджених судом	Кількість ліквідованих юридичних осіб
2011р.	130	3	114	7842
2012р.	125	3	93	5946

* – дані Держкомстату України [12].

Прикладом класичного підходу до оцінки фінансового стану підприємства є метод кредитного скорингу (інтегрального оцінювання), що був уперше запропонований американським економістом Д. Дюраном на початку 40-х рр. минулого століття. При скоринговому аналізі проводиться класифікація підприємств за ступенем ризику з урахуванням фактичного рівня показників фінансової стійкості підприємства та рейтингу кожного показника, вираженого в балах на підставі експертних оцінок. У моделі Дюрана розраховується комплексний показник фінансового стану у вигляді платоспроможності підприємства. Значенню кожного показника присвоюється певний бал, значення якого обчислюється згідно з лінійною інтерполяцією в межах кожного класу. Комплексний показник розраховується як сума балів за всіма показниками фінансового стану підприємства,

якісна градація якого представлена у вигляді розподілу підприємств за класами, відповідно до рейтингового числа – суми балів. На даний момент моделі кредитного скорингу є дуже поширеними у банківській практиці, особливо при оцінці ймовірності банкрутства по однорідних портфелях роздрібних позик.

На відміну від евристичних методів, економіко-математичне моделювання використовується як спосіб оцінки та прогнозування фінансової діяльності підприємства на формальному рівні. На поточний час є понад 200 різноманітних моделей оцінки ймовірності банкрутства підприємств. Всі ці моделі умовно можна розділити на три основні групи: статистичні моделі, моделі на основі штучного інтелекту та теоретичні моделі (рис. 2, схема 2).

Схема 2. Моделі оцінки ймовірності банкрутства підприємства

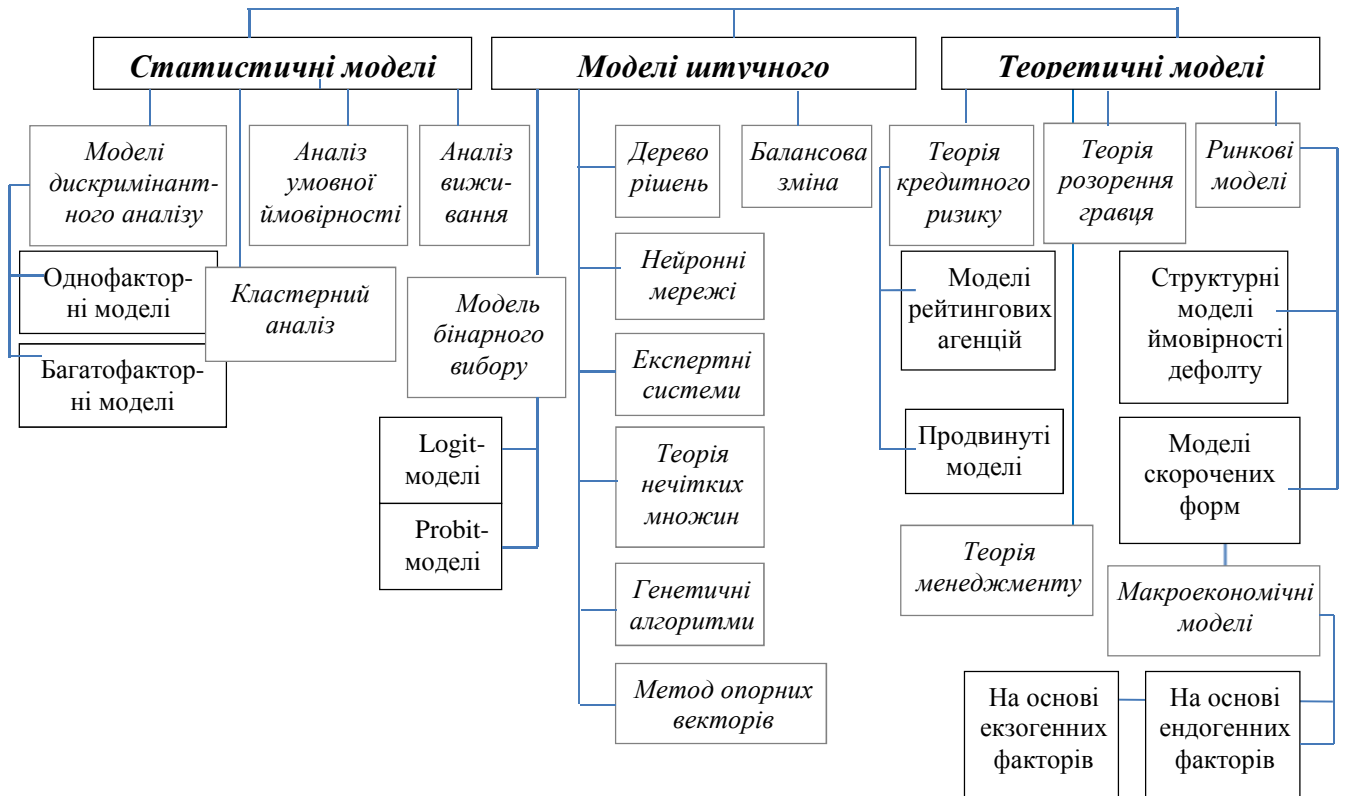

Рис. 2

Розвиток відносин у сфері банкрутства стимулює безперервний перегляд і вдосконалення законодавства, що регулює такі відносини. Досвід різних країн у сфері державного регулювання процесами банкрутства дає широке коло для їх аналізу, впровадження позитивних надбань та імплементації окремих елементів у реалізацію державної політики щодо запобігання банкрутству

підприємств в Україні. У свою чергу необхідно завжди пам'ятати, що запобігання банкрутству має на меті в тому числі і запобігання негативним соціальним наслідкам, у зв'язку з чим велике значення має пошук практичних шляхів до фінансового оздоровлення господарюючих суб'єктів. Підвищенню дієвості реабілітаційних заходів сприяє і розроблення моделей і методів для

оцінки динаміки стану підприємств та рекомендацій щодо усунення негативних моментів та прийняття адекватних управлінських рішень. Головне місце у формуванні ефективних антикризових заходів займає своєчасна діагностика та вибір адекватних процедур фінансового аналізу.

Висновки

Наявність великої кількості підходів до діагностики банкрутства підприємства підкреслює підвищений інтерес, наявність попиту на них і, як наслідок, – про необхідність застосування ситуативного підходу до вибору методу. Лише теоретичне дослідження моделей не може репрезентувати їх об'єктивність та можливість використання в національній економіці. Здійснюючи вибір на користь тієї або іншої моделі, необхідно враховувати доступний математичний інструментарій, природу, повноту та якість вихідних даних, горизонт прогнозування та цілі, що переслідуються при моделюванні. Слід зауважити, що не існує універсальних моделей для вирішення завдання оцінки ймовірності банкрутства підприємств. Вибір найефективніших моделей багато в чому залежить від властивостей того середовища, в якому функціонують підприємства,

доступної інформації та доступності джерела цієї інформації, від користувача, який здійснюватиме аналіз та споживатиме його результат. Відтак проблема вибору адекватної моделі оцінки ймовірності банкрутства являє собою досить нетривіальну задачу.

Для відновлення нормальної діяльності підприємства йому необхідно пройти три етапи. Перший етап – аналіз фінансового стану підприємства з метою виявити майбутню неплатоспроможність та можливе банкрутство. Для цього можна використовувати моделі Альтмана та Бівера, однак слід пам'ятати, що зарубіжні моделі можуть давати неточні результати через відмінності у вихідних даних, макроекономічній ситуації та ін. На другому етапі підприємство відновлює платоспроможність. Для цього можна зменшити розмір фінансових зобов'язань, а також збільшити суму грошових коштів, що забезпечують погашення прострочених і виконання термінових зобов'язань. Третій етап – забезпечення тривалої фінансової рівноваги. Таким чином, запропоновані рекомендації можуть бути використані як теоретична база для ефективного управління фінансовою стратегією підприємств в умовах економічної кризи.

Список літератури

1. Наливайко А.П. *Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: Монографія.* / А.П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2001. – 227 с.
2. Савчук В.П. *Стратегія і технологія управління фінансами підприємства* / В.П. Савчук // *Корпоративний менеджмент.* – 2008. – № 5. – С. 23-37.
3. Веретенникова Г.Д. *Теоретичні засади процесу формування фінансової стратегії* / Веретенникова Г.Д. – К.: *Наука молода*, 2004. – 215 с.
4. *Фінансова стратегія в управлінні підприємствами: монографія* / А.Г. Семенов, О.О. Єропутова, Т.В. Перекрест та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 188 с.
5. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. *Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой.* – М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
6. Бланк И.А. *Финансовая стратегия предприятия* / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2004. – 720 с.
7. Григоренко Є.О. *Теоретичні та практичні аспекти процесу антикризового фінансового управління на вітчизняних підприємствах в ринкових умовах господарювання* / Є.О. Григоренко // *Економіка Криму.* – 2012. – № 3(40). – С. 149-153.
8. Коваленко О.В. *Антикризове управління – запорука стабільної роботи підприємства* / О.В. Коваленко // *Вісник Хмельницького національного університету.* – 2011. – №2, Т.3. – С. 65-68.
9. Коротков Э.М. *Антикризисное управление: учебник* / Э.М. Коротков. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 432 с.
10. Шапурова О.О. *Сутність, завдання та принципи антикризового управління* / О.О. Шапурова // *Держава та регіони. Економіка та підприємництво.* – 2009. – №1. – С.228-232.
11. Шериньова З.Є. *Антикризове управління підприємством* / З.Є. Шериньова. – К.: КНЕУ, 2007. – 680 с.
12. *Офіційний сайт Держкомстату України* <http://www.ukrstat.gov.ua/>:
13. Рижаківа Г.М. [Альтернативні аналітичні інструменти забезпечення економічної безпеки державного інвестування будівельних проєктів](#) / Г.М. Рижаківа, С.П. Стеценко, З.В. Лагутіна // *Управління розвитком складних систем.* – 2013. – №16. – С. 203 – 209.
14. Поколенко В.О. *Модернізація ресурсно-календарних моделей для потреб системного поліпшення процесів організації будівництва* / В.О. Поколенко, Ю.А. Чуприна, Д.О. Приходько // *Управління розвитком складних систем.* – 2011. – № 5. – С. 30 – 34.
15. Задоров В.Б. *К развитию концепции «конфигураторов» для построения архитектуры информационных технологий организационных антропогенных систем* / В.Б. Задоров, О.О. Васильев // *Управління розвитком складних систем.* – 2011. – № 6. – С. 107 – 116.

References

1. Nalyvayko, A.P. (2011). *Company theory strategy. The current state and trends of development: Monograph*. Kyiv, Ukraine: MBK.
2. Savchuk, V.P. (2008). *Strategies and techniques of financial management enterprise. Corporate management*, 5, 23-37.
3. Veretennikov, G.D. (2004). *The theoretical basis of financial strategy formation process*. Kyiv, Ukraine: Young Science, 215.
4. *Financial Strategy in Business Management: monograph (2008)*. / A.G. Semenov, A.A. Yeroputova, T.V. Perekrest and others. Brussels: CPU, 188.
5. Thompson, A.A. & Strickland, A.J. (2004). *Strategic Management. Art of developing and implementing strategies: Textbook for Universities / Trans. from English. Ed. LG6. Form IA Fynansovaya Strategy enterprise / IA Blank*. Kyiv: Nika Center: Elga, 720.
6. Blank, I.A. (2004). *Financial strategy of enterprise*. Kyiv, Ukraine: Nyka-Tsentr: El'ha, 720.
7. Grigorenko, E.A. (2012). *Theoretical and practical aspects of financial management of crisis on domestic enterprises in the market economy and tourism / Economic of Crimea*, 3 (40), 149-153.
8. Kovalenko, A.V. (2011). *Crisis management - the key to stable operation of the enterprise. Bulletin of Khmelnytsky National University*, 2(3), 65-68.
9. Korotkov, E.M. (2003). *Anticrisis Management: Tutorial*. Moscow, Russia: INFRA-M, 432.
10. Shapurova, O.O. (2009). *The essence of the objectives and principles of crisis management countries and regions. Economics and Business*, 1, 228-232.
11. Shershneva, Z.YE. (2007). *Crisis management now*. Kyiv, Ukraine: MBK, 680.
12. *Official Site of Statistics Committee of Ukraine* <http://www.ukrstat.gov.ua/>:
13. Ryzhakova, H.M. (2013). *Alternative analytical instruments to ensure the economic security of public investment construction projects. / H.M. Ryzhakova, S.P. Stecenko, Z.V. Lagutina // Management of development of complex systems*, 16, 203 - 209.
14. Pokolenko, V.O. (2011). *Modernization resource calendar models for system needs improvement processes of construction / V.O. Pokolenko, Y.A. Chupryna, D.O. Prikhodko. // Management of development of complex systems*, 05 (05), 30 - 34.
15. Zadorov, V.B. (2011). *By the development of the concept of "configurator" to build information technology architecture of organizational human systems / V.B.Zadorov, O.O. Vasiliev // Management of development of complex systems*, 6, 107 - 116.

Стаття надійшла до редколегії 16.10.2014

Рецензент: д-р екон. наук, проф. В.Г. Федоренко, Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ.